

Μητροπολίτης Ναυπάκτου: π. Γεώργιος Φλωρόφски - π. Ιωάννης Ρωμανίδης

[Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου](#)

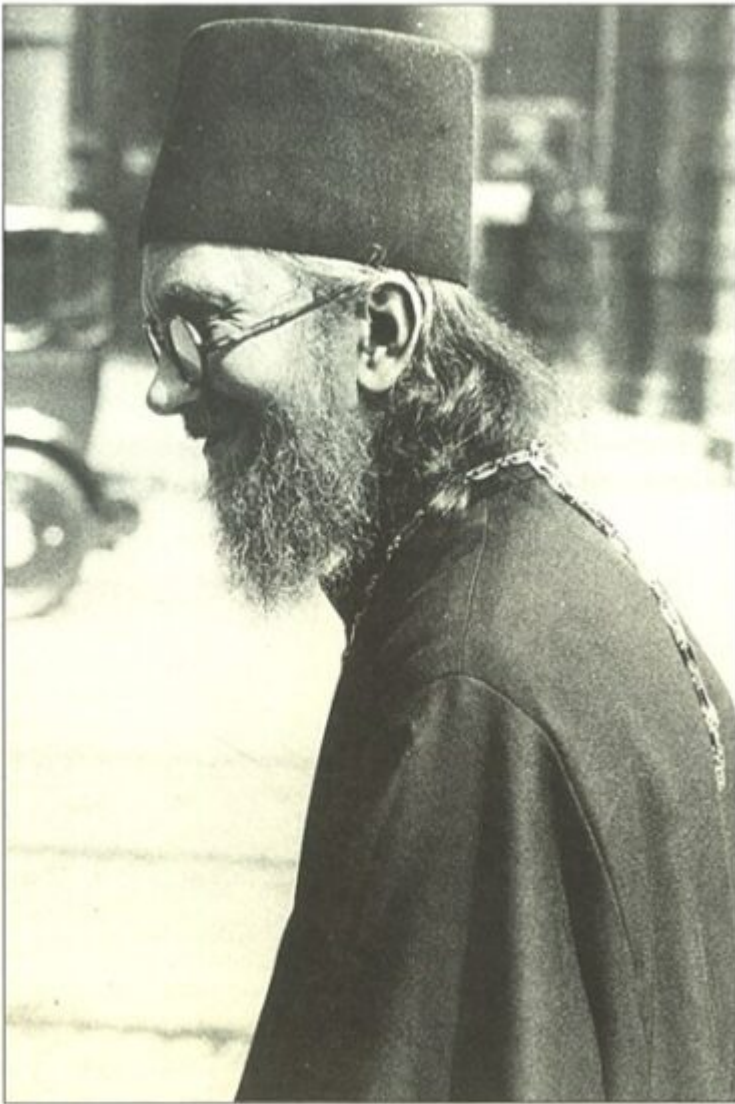
“Ο π. Γεώργιος Φλωρόφски ως διδάσκαλος και συνάδελφος του π. Ιωάννη Ρωμανίδη” - Του Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου Ιεροθέου

Ο π. Γεώργιος Φλωρόφски ήταν ένας κορυφαίος θεολόγος του 20ού αιώνα, που απέκλήθη «πατέρας» της θεολογίας του αιώνα αυτού. Έχω μελετήσει σχεδόν όλα τα κείμενά του (στήν συνέχεια Φλωρόφски), τα όποια έχουν μεταφρασθῇ στήν ελληνική γλώσσα, καθώς επίσης γνωρίζω έπαρκώς καί τήν σκέψη του π. Ιωάννου Ρωμανίδη (στήν συνέχεια Ρωμανίδη), ενός επίσης κορυφαίου δογματολόγου του

20οῦ αἰῶνος, ὅπως φαίνεται στά κείμενα πού ἔχουν δημοσιευθῇ στήν ἀγγλική καί ἑλληνική γλώσσα, τίς προφορικές παρα-δόσεις του καί τίς πολύωρες συζητήσεις μας σέ θεολογικά καί ἐκκλησιαστικά θέματα. Αὐτό μοῦ δίνει τήν δυνατότητα νά γνωρίζω τά κοινά σημεῖα τῆς διδασκαλίας τους, ἀλλά καί τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματά τους.

Πάντοτε μέ προκαλοῦσαν θετικά οἱ μεγάλοι θεολόγοι καί πνευ-ματικοί πατέρες, καί βεβαίως ἔχω ἐκπλαγῇ ἀπό τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο θεολογοῦσαν καί ἐπικοινωνοῦσαν μεταξύ τους οἱ δύο μεγάλοι αὐτοί θεολόγοι τῆς ἐποχῆς μας, δηλαδή ὁ Φλωρόφски καί ὁ Ρωμανίδης. Οἱ σχέσεις τους πέρασαν ἀπό διάφορες φάσεις, ἥτοι σχέση δασκάλου καί μαθητοῦ, σχέση συναδέλφων καθηγητῶν, καί κατέληξε στό ὅτι ὁ πρῶην μαθητής προχώρησε καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλη-σιαστικῆς ζωῆς καί ἐπεξέτεινε τίς ἀπόψεις τοῦ πρῶην διδασκάλου του.

Στήν εἰσήγηση αὐτή θά ἀρκεσθῶ στό νά παρουσιάσω τίς ἀπόψεις τοῦ Φλωρόφски γιά τόν Ρωμανίδη καί μέσα ἀπό τόν Ρωμανίδη, ἀλλά καί τήν περαιτέρω ἀνάπτυξη τῶν ἀπόψεων του Φλωρόφски ἀπό τόν Ρωμανίδη πού ἦταν μαθητής του.

Ὁ πρωτοπρεσβύτερος π. Γεώργιος Φλωρόφσκι στό Ἐδιφβοῦργο, τό 1937.

1. Ὁ Ρωμανίδης ἦταν ὁ «ὀξυνούστερος» μαθητής τοῦ Φλωρόφσκι

Ὁ Φλωρόφσκι ἦταν δάσκαλος μέ ὅλη τήν σημασία τῆς λέξεως. Εἶχε μελετήσει ἐπιμελῶς τούς Πατέρας τοῦ 4ου αἰῶνος καί προχώρησε στούς μετα-γενέστερους Πατέρας, ἀπέκτησε βαθειά γνώση τῆς πατερικῆς διδασκαλίας καί μετέφερε τό πνεῦμα τῶν Πατέρων στήν ἐποχή μας, χωρίς νά τό ἀλλοιώσῃ.

Ὁ Ρωμανίδης συνάντησε τόν Φλωρόφσκι μετά τήν ἀπο-φοίτησή του ἀπό τήν Θεολογική Σχολή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Βοστώνης, καί μάλιστα κατά τήν διάρκεια τῶν σπουδῶν του στήν Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Γέιλ καί τοῦ Κολούμπια. Στήν συνέχεια ἄκουε τίς παραδόσεις του στό Θεολογικό Ἰνστιτούτο

τοῦ Ἀγίου Βλαδιμήρου στήν Νέα Ὑόρκη, καί μέ τήν παρότρυνσή του πῆγε γιά σπουδές στό Παρίσι, τήν Γερμανία, τήν Ἀθήνα, ὅπου ἐκποίησε τήν θεολογική του διατριβή. Ἐπειτα, ἦταν ἐρευνητής στό Χάρβαρντ κάτω ἀπό τήν ἐπίβλεψη τοῦ Φλωρόφски καί συναδέλφου του στήν Θεολογική Σχολή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Ρωμανίδης σέ διάλεξή του πού ἔδωσε πρὸς τιμὴν τοῦ Φλωρόφски, μετὰ τήν κοίμησή του, εἶπε:

«Εἶναι πράγματι μεγάλη τιμή γιά μένα νά εἶμαι προσκαλεσμένος ὡς πρῶτος ὁμιλητής σ' αὐτήν τήν νέα ἐτήσια διάλεξη πρὸς τιμὴ τοῦ πατρός Γεωργίου Φλωρόφски, τοῦ μεγαλύτερου ὀρθοδόξου πατερικοῦ θεολόγου τῆς ἐποχῆς μας, τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ καί πνευματικοῦ ὁδηγοῦ καί ἐμπνευστοῦ τῶν περισσοτέρων ἀπὸ μᾶς ἐδῶ, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα» (Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἀγίου Βλασίου Ἱεροθέου, π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, ἕνας κορυφαῖος δογματικός θεολόγος τῆς ὀρθοδόξου καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἱερά Μονή Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας) ἔκδοση Α' 2012, σελ. 395).

Διασώζονται μερικά κείμενα στά ὁποῖα φαίνεται ἡ ἄποψη τοῦ Φλωρόφски γιά τόν Ρωμανίδη, τά ὁποῖα θά παρουσιάσω συνοπτικῶς στήν συνέχεια.

Γιά μιά ἀπό τίς πρῶτες μελέτες τοῦ Ρωμανίδη στήν ἀγγλική γλῶσσα μέ τίτλο «Ἡ Ὁρθόδοξη ἐκκλησιολογία κατὰ τόν Ἀλέξη Χομιακώφ», γράφει ὁ ἴδιος ὁ Ρωμανίδης: «Ἄρесе στὸν Φλωρόφски αὐτό τό ἄρθρο τόσο πολύ, ὥστε τό διένειμε σέ συναδέλφους καί φοιτητές του στό Πανεπιστήμιο τοῦ Harvard», ὅταν ἦταν ἐκεῖ καθηγητής (Ἔνθ. ἄνωτ. σελ. 404).

Ἀλλά ἐκεῖ πού φαίνεται καθαρότατα ἡ ἄποψη τοῦ Φλωρόφски γιά τόν Ρωμανίδη εἶναι σέ μιά ἐπιστολή πού ἀπέστειλε στὸν π. Στανισλάβ, στίς 17 Δεκεμβρίου 1960. Στὴν ἐπιστολή αὐτή ὁ Φλωρόφски, προφανῶς ἀπαντώντας σέ σχετικά ἐρωτήματα τοῦ π. Στανισλάβ, κρίνει διαφόρους θεολόγους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καί ἐξυμνεῖ πάνω ἀπὸ ὅλους τόν Ρωμανίδη. Τὴν παραθέτω ὁλόκληρη:

«Ἀγαπητέ πάτερ Στανισλάβ,

Ἀπὸ καρδίας καὶ ἀμοιβαίως σᾶς συγχαίρω γιά τὴν ἐρχόμενη ἐορτὴ καὶ εὐχομαι τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ Νέον Ἔτος.

Μὲ χαροποιήσατε ἰδιαίτερα μὲ τὸ γράμμα Σας· γιὰ πολὺ καιρὸ δὲν γράψατε καὶ δὲν ἤξερα τὶ νὰ σκεφτῶ.

Τὴν συλλογὴ τῶν τεσσάρων συγγραφέων δὲν ἔχω δῆ ἀκόμη, ἀλλὰ δὲν ἐμπιστεύομαι τὸν Ἀφανάσιεφ· αὐτός ἐν γένει εἶναι μᾶλλον “παλαιομοδίτικος φιλελεύθερος” καὶ δὲν αἰσθάνεται τὰ θεολογικά προβλήματα. Συνάμα εἶναι

ιδιαίτερου γένους “κληρικόφρων”, στο στυλ του Ρωσικού κοσμικού κλήρου του προεπαναστατικού καιρού. Άν και διδάσκη κανονικό δίκαιο στο Ίνστιτούτο των Παρισίων, την κανονική πραγματικότητα (ή όρθότερο την πραγματικότητα της κανονικής δομής της Έκκλησίας) ούτε βλέπει, ούτε άναγνωρίζει.

Ό Meyendorff είναι έντελως άλλου τύπου και χαρακτηήρος. Τό βιβλίό του είναι καλό, αν και προσωπικά δέν συμφωνώ έντελως, περισσότερο στο ιστορικό μέρος. Γράφτηκε για τό εύρο κοινό και είναι πολύ άτελής κατά τόπους, ιδιαίτερα στο περί της “διαιρέσεως της Έκκλησίας” (ό ρόλος του Μ. Καρόλου και τὰ περί Καρόλου είναι όρθά, αλλά όλο τό θέμα κρίνεται άνεπιτυχώς). Η μελέτη της σύγχρονης καταστάσεως των Όρθοδόξων Έκκλησιών έγινε με έπιδεξιότητα. Έν πάση περιπτώσει ό π. Meyendorff δέν είναι μοντερνιστής. Τὰ δύο βιβλία του για τόν Γρηγόριο Παλαμά είναι πολύ καλά. Και αύτός είναι γνήσιος διανοούμενος, καλής σχολής. Είναι τώρα στην Νέα Όόρκη και τό μισό καιρό τόν διέρχεται στην Ούάσιγκτον, στο Βυζαντινολογικό Ίνστιτούτο του Dumbarton Oaks.

Δέν πρόλαβα νά διαβάσω τὰ βιβλία του Εύδοκίμωφ· πολύ με άπώθησε τό προηγούμενο βιβλίό του, έντελως φανταστικό και συγκεχυμένο, “ Η γυναίκα και ή σωτηρία του κόσμου” που έν τώ μεταξύ έξέδωσε τό Casterman (!). Ό Εύδοκίμωφ συνεχίζει την παράδοση του π. Σεργίου Μπουλκάκωφ και παρὰ τίς άγιοπατερικές παραπομπές δέν άκολουθεϊ τό πνεύμα των άγίων Πατέρων.

Μήπως λαμβάνετε τό όρθόδοξο περιοδικό των Παρισίων Contacts; Τό εκδίδει όμάδα Γάλλων όρθοδόξων και τὰ τελευταία χρόνια έγινε σοβαρό και ένδιαφέρον· ιδιαίτερα τὰ άρθρα του Λόσκυ, Βλαδιμήρου Νικολάγιεβιτς, και του Olivier Climent (προσέξτε έπίσης τόν “κήρυκα” της έξαρχίας του Πατριαρχείου της Μόσχας στο Παρίσι, που πρέπει νά βρίσκεται στην βιβλιοθήκη Σας). Ό Olivier Climent προσήλθε στην Όρθοδοξία, αλλά προσωπικά δέν τόν γνωρίζω και τό γαλλικό βιβλίό του για τό μυστήριο της ιστορίας δέν με ίκανοποιεί. Είναι νέο τό φαινόμενο στον καιρό μας –ή προσέλευση στην όρθοδοξία σειρᾶς διανοουμένων, Γάλλων και Άγγλων– οί όποίοι γράφουν για την Όρθοδοξία και άγωνίζονται νά εκφράσουν την όρθόδοξη παράδοση, όχι πάντοτε έπιτυχώς. Βλέπε για παράδειγμα τόν Ph.Sherard, “Η Έλληνική Άνατολή και ή Λατινική Δύση, μελέτη στη Χριστιανική Παράδοση”, Oxford University Press, 1959. Τό βιβλίό του για τόν Άθωνα άντιθέτως είναι πολύ καλό.

Γενικώς όμιλοῦντες, είναι λίγες οί θεολογικές δυνάμεις που ύπάρχουν στην Όρθόδοξη Έκκλησία σήμερα. Έναποθέτω τίς έλπίδες μου στον μαθητή μου, π. Ίωάννη Ρωμανίδη, που συνέγραψε πριν άπό τρία-τέσσερα χρόνια υπέροχη διδακτορική διατριβή για τό προπατορικό άμάρτημα, σπουδή στους δύο πρώτους αιώνες (Έλληνικά, στην Άθήνα) και τώρα εργάζεται κοντά μου για διδακτορικό

στήν φιλοσοφία στο Harvard.

Σε αυτόν, αντίθετως, (σημ. εκδότου. Σέ αντίθεση μέ τούς Γάλλους καί τούς Ἀγγλους Ὁρθοδόξους θεολόγους πού ἔκρινε) ὑπάρχει μάλλον ἡ τάση πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς “ἀπομονώσεως” – ἀποστροφή ἀπὸ τὴν Δύση σὲ ὅλα καὶ ἀπομόνωση στὴν Βυζαντινὴ Παράδοση, ἀλήθεια, ὅμως παραμένοντας στὸ ἐπίπεδο τῆς γνήσιας Θεολογικῆς κουλτούρας καὶ τῆς βαθιᾶς ἐκκλησιαστικότητος» (Ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 88-89).

Αὕτῃ ἡ κρίση τοῦ Φλωρόφσκι εἶναι ἓνας ὕμνος γιὰ τὸν Ρωμανίδη.

Μιά ἄλλη κρίση τοῦ Φλωρόφσκι γιὰ τὸν Ρωμανίδη προέρχεται ἀπὸ ἓναν μαθητὴ καὶ τῶν δύο, τὸν π. Ἀνδρέα Δημότση, ὅταν σπούδαζε θεολογία στὴν Θεολογικὴ Σχολή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, καὶ καταγράφεται σὲ ἐπιστολὴ πού μοῦ ἀπέστειλε (21-9-2011).

Γράφει, μεταξὺ τῶν ἄλλων:

Ὁ Ρωμανίδης «ἐθαύμαζε τὰ συγγράμματα τοῦ πατρός Φλωρόφσκι καὶ μοῦ ἔλεγε ὅτι ἄναψαν τὴν φλόγα τῆς ἀγάπης καὶ ἐκτιμήσεως γιὰ τὸ ὁριστικὸ ἔργο τῶν ἀρχαίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἔθεσαν τὰ θεμέλια τῆς πίστεως γιὰ τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ὁ πατὴρ Ρωμανίδης ἰσχυρίζετο ὅτι ἡ μέχρι τότε θεολογία τῆς Ἐκκλησίας μας εἶχε πολὺ ἐπηρεασθῇ ἀπὸ τὴν θεολογίαν τῆς Δύσεως, ἰδιαιτέρως τὴν σχολαστικὴν θεολογίαν. Ἡ ἐπιρροή αὕτη προῆλθε κατὰ τὴν γνώμην του ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι πολλοὶ καθηγηταὶ τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας εἶχαν μελετήσει εἰς τὰς Σχολὰς καὶ τὰ Πανεπιστήμια τῆς Δύσεως καὶ ἐκεῖ ἐδέχθησαν τὴν ἐπίδρασιν ἑτεροδόξου φρονήματος. Ὁ πατὴρ Ρωμανίδης μοῦ ἔλεγε ὅτι ὁ πατὴρ Φλωρόφσκι, ἦτο πρωτοπόρος εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ ἀνάψῃ ἐκ νέου τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν προσοχή τῶν νεωτέρων ὀρθοδόξων θεολόγων εἰς τὰς πραγματικὰς πηγὰς τῆς σωστῆς ὀρθοδόξου θεολογίας πού ἠϋρίσκοντο εἰς τὰ συγγράμματα τῶν πατέρων καὶ ἀσκητῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὰ βιώματα τῶν ἁγίων της. Ὁ πατὴρ Ρωμανίδης πολλάκις μοῦ ἔλεγε μάλιστα ὅτι τὸ ἔργο του ἦτο νὰ συνεχίσῃ καὶ νὰ φέρῃ σὲ ἀποπεράτωσι αὐτὸ τὸ ὅποιο ὁ πατὴρ Φλωρόφσκι εἶχε ἀρχίσει. Ὁ πατὴρ Ρωμανίδης μάλιστα πολλάκις ἐζητοῦσε τὴν γνώμην τοῦ γέροντος ἐπὶ θεμάτων, καὶ ἀμφιβάλλω ἂν ποτέ διαφωνήσανε ἐπὶ ἐνὸς θέματος» (Ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 91-92).

Ἀλλὰ καὶ ὁ Φλωρόφσκι τοῦ ἔλεγε γιὰ τὸν Ρωμανίδη:

«Ὁ δὲ πατὴρ Φλωρόφσκι, χωρὶς ἀμφιβολία, ἦτο θαυμαστής τοῦ ἔργου τοῦ πατρός Ρωμανίδη καὶ ἔτρεφε τὰ συναισθήματα τῆς πατρικῆς ἀγάπης καὶ ἐκτιμήσεως ἀπέναντί του. Ὁ πατὴρ Φλωρόφσκι τὸν θεωροῦσε διάδοχό του εἰς τὸ ἔργο τῆς ἀλλαγῆς ὁλοκλήρου τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς συγχρόνου καὶ μέχρι τότε

δυτικίζουσας ὀρθοδόξου θεολογίας. Ἐκτός ἀπό τήν ἀπελευθέρωσι τῆς θεολογίας μας ἀπό τὰς ἐπιδράσεις τῶν ἑτεροδόξων, αὐτό πού ἐκτιμοῦσε ἰδιαίτερα ὁ πατήρ Φλωρόφσκι ἦτο ἡ ἔντονη προσπάθεια τοῦ πατρός Ρωμανίδη νά τονίση ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος θεολογία δέν εἶναι ἀπλῶς μιᾷ διανοητική ἄσκησις ἢ γνῶσις, ἀλλ' ἀντιθέτως εἶναι ἕνα βίωμα πού ἐπιδρᾷ στό βαθύτερο μέρος τοῦ εἶναι μας, καί μᾶς ὁδηγεῖ, βαθμηδόν καί κατ' ὀλίγον πρὸς τήν θέωσιν. Ἡ θεολογία αὕτη, ἐπομένως, δέν εἶναι μιᾷ ἀπλή ἐπιστήμη, ἀλλά τούναντίον, εἶναι μιᾷ ζωῇ καί ἐμπειρίᾳ ὁλόκληρῃ, ἡ ὁποία ἔχει ἀρχή, ἀλλά, χάριν Θεοῦ, δέν ἔχει τέλος. «Πρόσεχε, υἱέ μου», μοῦ ἔλεγε ὁ πατήρ Φλωρόφσκι, «αὐτά πού σοῦ διδάσκει ὁ πατήρ Ἰωάννης ὅχι μόνον θά σώσουν τήν ψυχὴ σου, ἀλλά θά σέ κάνουν φάρο τῆς Ὁρθοδοξίας σέ ἕναν κόσμον πού σπαράσσεται ἀπὸ τήν ἀφομοίωσιν καί τὸν σχετισμόν. Ἡ ἀποστολή σου ὡς ἱερέως θά εἶναι νά διδάξης τήν ἀλήθειαν πού μένει στοὺς αἰῶνες, καί αὕτη τήν ἀλήθειαν θά τήν μάθης ἀπὸ τὸν πατέρα Ἰωάννην».

Ἐπὶ πλέον, ὁ πατήρ Φλωρόφσκι ἐκτιμοῦσε ἰδιαίτερα τὸ γεγονός ὅτι ὁ πατήρ Ρωμανίδης ἦτο ἄφοβος μαχητὴς ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδοξίας. Αὐτός μοῦ ἐξήγησε ὅτι δέν ἐδίστασε νά παλέψῃ ὁ πατήρ Ρωμανίδης μέ τὰ τότε μεγαλύτερα ἀναστήματα τῆς θεολογίας τῆς ἐποχῆς του, ὅπως τὸν Παναγιώτην Τρεμπέλαν καί ἄλλους. Ἐδέχθηκε τίς φοβερὲς ἀπειλὲς καί πιέσεις των καί παρέμεινε ἀμετακίνητος εἰς τήν ὑπεράσπισιν τῆς πίστεως. Ἦτο ριζοσπάστης, ἀλλά ὅλως ἀπροσδόκητα ἦτο συνάμα καί ὑπερασπιστὴς τῆς ἀρχαίας καί γνησίας παραδόσεως καί ὅχι ἐνός νέου καί συγχρόνου θεολογικοῦ φρονήματος. Ἦτο ἐν ὀλίγοις, μοναδικός» (Ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 92-93).

Μάλιστα, ὁ ἴδιος πού τοὺς εἶχε καθηγητὲς τοὺς ἀποκαλεῖ ὡς «τοὺς δύο κορυφαίους ἄνδρες πού ἦταν ἴσως οἱ μεγαλύτεροι θεολόγοι τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος» (Ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 93).

Μιᾷ ἄλλῃ μαρτυρία προέρχεται ἀπὸ τὸν π. Γεώργιο Δράγα, καθηγητὴ τῆς Θεολογικῆς Σχο-λῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Βοστώνης, πού ἦταν μαθητὴς τοῦ Φλωρόφσκι καί γνωστός τοῦ Ρωμανίδη, ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι ἡ «σχέση τους ἦταν σχέση ἀγαστῆ καί πατερικῆ». «Ὁ πρῶτος (Ρωμανίδης) ἔβλεπε τὸ δεύτερο (Φλω-ρόφσκι) ὡς ἀκαδημαϊκὸ καί πνευματικὸ μέντορα, καί ὁ δεύτερος (Φλωρόφσκι) ἀπέβλεπε στὸν πρῶτον (Ρωμανίδη) ὡς τὸν συνεχιστὴ τῆς θεολο-γικῆς πορείας πού ἔτεμε ἐκεῖνος, δηλαδή τήν “νεο-πατερικὴ σύνθεση”, ἡ ὁποία σηματοδοτοῦσε τὸν τρόπο τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς ὀρθόδοξης ἀκαδημαϊκῆς θεολογίας ἀπὸ τὰ δίχτυα τῆς “ψευδομόρφωσης” πού εἶχε ὑποστῆ λόγῳ τῆς ἀνά-μειξῆς της μέ ἑτερόδοξα σχήματα καί στοιχεῖα» (Ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 95). Ἡ γνωριμία δέ πού εἶχε ὁ π. Γεώργιος Δράγας μέ τοὺς δύο, ὅπως γράφει, «ἐπιβεβαίωσε στήν ἀντίληψή μου τήν πνευματικὴ θεολογικὴ συγγένεια τῶν δύο

τούτων ἀνδρῶν» (Ἔνθ. ἄνωτ. σελ. 96).

Μιά ἄλλη μαρτυρία προέρχεται ἀπό τόν Πρωτοπρ. π. Στέφανο Ἀβραμίδη, πού γνώρισε καί τούς δύο ἀπό τήν Θεολογική Σχολή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Βοστώνης. Σέ ὁμιλία του μέ τίτλο «Ὁ διδάσκαλός μου π. Ἰωάννης Ρωμανίδης καί ὁ πνευματικός μου π. Γεώργιος Φλωρόφσκι», μεταξύ ἄλλων γράφει: «Ὡς γνωστόν, ὁ π. Ἰωάννης εἶχε σάν Πνευματικό Πατέρα, διδάσκαλο καί μέντορα τόν π. Γεώργιο Φλωρόφσκι».

2. Μερικές ἀπόψεις τοῦ Φλωρόφσκι, ὅπως διασώζονται σέ ἐπιστολές τοῦ Ρωμανίδη

Ερευνώντας νά βρῶ ἀρχεῖακό ὑλικό, ὅταν συνέτασα τήν θεολογική βιογραφία τοῦ Ρωμανίδη, βρῆκα στό Πανεπιστήμιο τοῦ Πρίνστον ἐπιστολές πού ἀπέστειλε ὁ Ρωμανίδης στόν Φλωρόφσκι καί παρέμεναν στό ἀρχεῖο τοῦ δευτέρου. Πρόκειται γιά 25 ἰδιόχειρες ἐπιστολές τοῦ Ρωμανίδη στόν Φλωρόφσκι, χωρίς, ὅμως, νά ὑπάρχουν καί οἱ ἀπαντήσεις τοῦ Φλωρόφσκι πρὸς τόν Ρωμανίδη, οἱ ὁποῖες θά ἦταν ἀρκετά ἐνδιαφέρουσες (βλ. ἔνθ. ἄνωτ. σελ. 37-157).

Στίς ἐπιστολές αὐτές τοῦ Ρωμανίδη ὑπάρχουν ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα γιά τήν ἐπικοι-νωνία καί τήν σχέση μεταξύ τους, ἀλλά καί τίς ἀπόψεις τοῦ Φλωρόφσκι γιά διάφορα θεολογικά καί ἐκκλησιαστικά θέματα. Ἀναλύοντας, μάλιστα, τίς ἐπιστολές αὐτές δημιούργησα μιά ἰδιαίτερη ἐνότητα μέ τίτλο «μαθητής, σύνοικος, καθοδηγητής καί συνάδελφός του», στήν ὁποία ἐνότητα φαίνεται ἀνάγλυφα αὐτή ἡ στενή σχέση μεταξύ καθηγητοῦ καί μαθητοῦ, ἀλλά καί ἱκανῶν συνομιλητῶν. Σέ ὅλες τίς ἐπιστολές φαίνεται καθαρά ὅτι ὁ Ρωμανίδης τόν ἐνημερώνει γιά ὅλα τά θέματα, τοῦ μεταφέρει πληροφορίες, τοῦ γράφει τίς ἀπόψεις του γιά θεολογικά ζητήματα καί ζητᾷ τίς δικές του. Σπάνια συναντᾷ κανεῖς μιά τέτοια γραπτή ἐπικοινωνία μεταξύ μαθητοῦ καί καθηγητοῦ, ἀλλά καί γενικά μεταξύ δύο θεολόγων.

Στίς ἐπιστολές αὐτές ὑπάρχουν μερικές εἰδικότερες ἀναφορές πού δείχνουν τίς σκέψεις τοῦ Φλωρόφσκι, τίς ὁποῖες συζητοῦσε μέ τόν Ρωμανίδη.

Σέ ἐπιστολή του μέ ἡμερομηνία 18 Ἰουλίου 1954 φαίνεται ὅτι ὁ Φλωρόφσκι σκεπτόταν γιά τό πῶς θά ἐκφρασθῇ ἐνωμένη ἡ Ὁρθόδοξη θεολο-γία.

«Εἶναι πολὺ ἐνθαρρυντικὲς ὅλες οἱ σκέψεις σας γιά τήν Ἐνωμένη Ὁρθοδοξία σὸ γράμμα σας. Τούλάχιστον ἔχουν ἀρχίσει νὰ διαδίδωνται αὐτὲς οἱ σκέψεις. Ἐλπίζω νὰ λυθοῦν σταδιακὰ τὰ προβλήματά σας μὲ τίς ἐλληνικὲς ὑπεκφυγές. Ἡ ἰδέα ἐνὸς

ὀρθόδοξου κολλεγίου ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν ἀκούγεται ὑπέροχη, ἀλλὰ ὅχι ἀρκετὰ προχωρημένη γιὰ νὰ ἀνταποκριθῇ στὶς ἄμεσες ἀνάγκες μας» (Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 106).

Σέ ἐπιστολή του μέ ἡμερομηνία 8 Αὐγούστου 1957 ὁ Ρωμανίδης συμφωνεῖ μέ τίς ἀπόψεις τοῦ Φλωρόφσκι γιὰ τὴν κατάσταση στὴν ὁποία βρίσκεται ἡ σύγχρονη θεολογικὴ κατάσταση. Γράφει:

«Αὐτὰ ποὺ λέτε γιὰ τὴν σύγχρονη θεολογικὴ κατάσταση εἶναι πολὺ ἀληθινά. Εἰδικὰ στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑφίσταται θεολογία ἐκ πεποιθήσεως. Ὑπάρχει μόνο θεολογία τῆς ἀγορᾶς. Ἡ θεολογία ἀποτελεῖ ἀπλῶς μέσον γιὰ ὑψηλότερο μισθό, γιὰ νὰ γίνῃ κάποιος δάσκαλος, καθηγητὴς Πανεπιστημίου ἢ Ἐπίσκοπος. Αὐτοὶ ποὺ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν θεολογία ἐκ πεποιθήσεως δὲν εἶναι οὔτε μιὰ χούφτα» (Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 114).

Σέ ἐπιστολή του μέ ἡμερομηνία 25 Μαρτίου 1958, ὁ Ρωμανίδης συμφωνεῖ μέ τὸν Φλωρόφσκι γιὰ τὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατεῖ στό Θεολογικὸ Ἰνστιτούτο τοῦ Ἀγίου Σεργίου στό Παρίσι καὶ γενικά γιὰ τίς ἐπικρίσεις του γιὰ τὴν σύγχρονη θεολογία. Γράφει ὁ Ρωμανίδης:

«Εἶμαι καὶ ἐγὼ ἐπίσης ἀηδιασμένος ἀπὸ τὴν σύγχρονη θεολογία. Ἡ κατάσταση στὴν Ἑλλάδα εἶναι κρίσιμη καὶ πολὺ χειρότερη στὴν Χάλκη. Τὰ σχόλιά σας γιὰ τὸ Παρίσι εἶναι ἀπροσδόκητα παρόμοια μέ τὴν δική μου γενικὴ ἐντύπωση. Ὅταν ἔδιναν τίς ἐξετάσεις μου στὴν ρωσικὴ φιλοσοφία ἐνώπιον τοῦ καθηγητικοῦ σώματος, ἔμαθα πολλὰ πράγματα. Τὸ εἰδικότερο θέμα μου ἦταν ὁ Ἀλέξης Χομιακώφ καὶ ἡ θέση μου ἦταν ὅτι δὲν ὑπάρχει μοντέρνα ὀρθόδοξη καὶ ρωσο-ὀρθόδοξη φιλοσοφία εἴτε κοινωνικὴ εἴτε ὀτιδήποτε ἄλλο. Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία εἶναι μιὰ ἀπαίτηση στὴν συνολικὴ ζωὴ ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ, συνεπῶς, ἓνα πρόσωπο δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μισὸς Ὀρθόδοξος καὶ μισὸς φιλόσοφος ταυτόχρονα. Οἱ καθηγητὲς Zankorski καὶ Kartashoff ἦταν αὐτοὶ ποὺ ἔκαναν τίς περισσότερες ἐρωτήσεις καὶ συνέχιζαν τὴν συζήτηση. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ὑποστήριζαν μιὰ ἰδιαιτερότητα τῆς ρωσικῆς ὀρθόδοξης θεολογίας ὅτι δηλαδή ἀποτελεῖ πρόοδο σὲ σχέση μέ τὴν πατερικὴ θεολογία καὶ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ αὐτήν. Ἐπιχειρηματολόγησα ἐναντίον τῆς θέσης τους καὶ τελικὰ τὸ ἐπιχείρημά τους περιορίστηκε στὴν ἰδέα τῆς «sobornost», τῆς «συντροφικότητος» {togetherness} γιὰ τὴν ὁποία ἰσχυρίσθηκαν ὅτι ἦταν καθαρὰ ρωσικὴ. Ἀπάντησα λέγοντας ὅτι σὲ ὅλα τὰ ἑλληνικὰ μοναστήρια ὁ κεντρικὸς ναὸς πάντα ὀνομάζεται καθολικόν, ὅρος ποὺ ποτὲ δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς universal. Μετὰ ἀπὸ τέτοια συζήτηση ἐξεπλάγην ποὺ οἱ καθηγητὲς ψήφισαν βαθμὸ Α' στὴν ἐξέταση» (Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 123-124).

Ἀλλὰ τό ἴδιο συνάντησε καὶ στὴν Ἑλλάδα. Μαθημένος ὁ Ρωμανίδης ἀπὸ ὅσα

διδάχθηκε από τόν Φλωρόφσκι ὅλα τὰ ἔβλεπε παράξενα, γι' αὐτό γράφει στήν ἴδια ἐπιστολή (25-3-1958):

«Ἡ θεολογική κατάσταση στήν Ἑλλάδα εἶναι μιὰ μείζων καταστροφή. Οἱ μόνοι σωστοί Ὁρθόδοξοι ποὺ συνάντησα ἦταν λίγοι μοναχοὶ στὸ Ἅγιον Ὄρος ποὺ ἀπεχθάνονται ... τὰ Πανεπιστήμια, γενικὰ, καὶ ὄντως σκέφτονται μὲ πατερικοὺς ὅρους. Αὐτὸ τὸ κάνουν ἀκόμη καὶ οἱ πιὸ ἀδαεῖς μοναχοί. Τὸ μόνο μειονέκτημά τους εἶναι ὅτι εἶναι ἐντελῶς ἀποκομμένοι ἀπὸ τὶς σύγχρονες μορφές τῆς δυτικῆς θεολογίας. Ἄν πρόκειται νὰ ἔλθῃ ποτὲ μιὰ θεολογικὴ ἀναγέννηση στήν Ἑλλάδα θὰ προέλθῃ ἀπὸ τὶς μοναστικὲς κοινότητες» (Ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 124).

Στὴν ἴδια ἐπιστολή του ἀναφέρεται στήν ἄποψη τοῦ Φλωρόφσκι ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐρμηνεύεται Χριστολογικὰ καὶ ὄχι Τριαδολογικὰ, ὅπως δυστυχῶς κάνουν πολλοὶ θεολόγοι καὶ στήν ἐποχὴ μας. Γράφει:

«Ἡ περιγραφή πού κάνετε τῆς ἐπιθυμίας κάποιων νὰ χρησιμοποιοῦν μιὰ Τριαδικὴ διατύπωση ἀντὶ γιὰ τὴν τρέχουσα Χριστολογικὴ εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς μυωπίας τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων πολυμαθῶν» (Ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 125).

Σέ ἐπιστολή του μέ ἡμερομηνία 7 Ἀπριλίου 1958 ἀναφέρεται στήν βασικὴ διδασκαλία τοῦ Φλωρόφσκι γιὰ τὴν ἐπιστροφή μας στήν διδασκαλία τῶν Πατέρων. Γράφει:

«Σήμερα στήν Ἑλλάδα ὁ Ἀνδροῦτσος ἐπικρίνεται ἀνοιχτὰ καὶ ἀποκηρύσσεται ἀπὸ πολλοὺς πρώην θαυμαστές. Πιστεύω ὅτι ἔχετε πάρα πολλὰ ποὺ θὰ μπορούσατε νὰ συνεισφέρετε στήν ἐπιστροφή τῆς Ἑλλάδας στοὺς Πατέρες, διότι στήν Ἑλλάδα θεωρεῖσθε ἀδιαμφισβήτητα ὡς ὁ κορυφαῖος θεολόγος μας καὶ ἡ γνώμη σας γίνεται πάντοτε σεβαστὴ. Βλέπετε, πολλοὶ Ἕλληνες θεολόγοι ἀντιλαμβάνονται ἐπιτέλους ὅτι ἡ ρίζα τῶν προβλημάτων μας εἶναι πραγματικὰ ἡ κακὴ θεολογία» (Ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 126).

Σέ ἐπιστολή του μέ ἡμερομηνία 21 Αὐγούστου 1959 ὁ Ρωμανίδης ἀπαντᾷ σέ ἐπιστολή τοῦ Φλωρόφσκι ὅτι θὰ τὸν τιμήσῃ ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ Θεσσαλο-νίκης ὡς ἐπίτιμο διδάκτορα, συγχρόνως τοῦ ἐξέφραζε τὶς δυσκολίες πού συναντοῦσε. Τοῦ γράφει ὁ Ρωμανίδης:

«Προσωπικὰ αἰσθάνομαι ἔντονα ὅτι θὰ πρέπει νὰ κάνετε ὑπομονὴ καὶ νὰ ἀνεχθῆτε τὴν κατάσταση, διότι εἶμαι σίγουρος ὅτι οἱ πολλοὶ Κληρικοὶ καὶ ἡ νεολαία, ποὺ προσβλέπουν σὲ ἐσᾶς γιὰ καθοδήγηση καὶ ὡς σύμβολο, θὰ ὠφεληθοῦν περισσότερο ἂν διατηρήσετε τὶς ἐπαφές σας μὲ τοὺς Ἕλληνες. Τώρα ποὺ θὰ λάβετε τὸ πρῶτο σας ὀρθόδοξο διδακτορικὸ καὶ μάλιστα ἑλληνικόν, αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ἀποτελῇ ἐπαρκὴ ἀπόδειξη γιὰ ἐσᾶς γιὰ τὸ πόσο πολὺ σᾶς ἐκτιμοῦν οἱ Ἕλληνες. Μὲ

συγχωρεῖτε πού ἀκούγομαι σάν νά δίνω συμβουλές, ἀλλά πιστεύω ὅτι τὰ πράγματα θά ἀλλάξουν σταδιακὰ μέ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου καὶ στὸ τέλος θά εἴμαστε εὐχαριστημένοι πού ἦσασταν ὑπομονετικός» (Ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 147).

Στὴν ἐνότητα αὐτὴ θά παραθέσω καὶ τὴν ἄποψη τοῦ Φλωρόφσκι γιὰ τὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅπως διασώζεται ἀπὸ τὸν Ρωμανίδη.

Ὁ Φλωρόφσκι συμμετεῖχε στὴν Ἐπιτροπὴ «Πίστη καὶ Τάξη» πού εἶχαν δημιουργήσει οἱ Προτεστάντες, ἡ ὁποία ἀργότερα ἐντάχθηκε στό Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅταν ἰδρύθηκε τὸ 1948. Συνέχιζε δέ νὰ συμμετέχη ὡς ὀρθόδοξος θεολόγος στὴν Ἐπιτροπὴ «Πίστη καὶ Τάξη» καὶ στίς Γενικές Συνελεύσεις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. Κυρίως ἀπέβη ἡ κυρίαρχη μορφή ἀπὸ πλευρᾶς Ὁρθο-δόξου Ἐκκλησίας στὴν Β΄ Συνέλευση τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, στό Ἐβανσον, τὸ 1954, ἀφοῦ αὐτός ἐπελέγη νὰ ὁμιλήσῃ ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη Ἀντιπροσωπεία. Γράφει ὁ βιογράφος του Andrew Blane: Ὁ Φλωρόφσκι «ἀναδείχθηκε μετὰ τὴ Συνέλευση στό Ἐβανστον σέ μιά ἀληθινὰ διεθνῇ ἐκκλησιαστικὴ μορφή» (Ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 50-51).

Διασώζονται δύο κείμενα τοῦ Ρωμανίδη, στὰ ὁποῖα ἀποτυπώνεται ἡ μετέπειτα ἄποψη τοῦ Φλωρόφσκι γιὰ τὸ πῶς ἐξελίχθηκε τὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν.

Τὸ ἓνα κείμενο προέρχεται ἀπὸ μιά διάλεξη πού ἔδωσε ὁ Ρω-μα-νίδης στό Θεολογικὸ Ἰνστιτοῦτο τοῦ ἁγίου Βλαδιμήρου πρὸς τιμὴ τοῦ Φλωρόφσκι. Λέγει:

«Κατὰ τὴν μακρόχρονη διάρκεια τοῦ στενοῦ δεσμοῦ μας ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκι -αἰωνία του ἡ μνήμη- συχνὰ συζητοῦσε τὸ θέμα τοῦ Π.Σ.Ε. Ἄν καὶ οἱ συζητήσεις μας ἦσαν ἐνδεικτικές, ἦταν φανερό ὅτι ἀπέδιδε ἐλάχιστη σπουδαιότητα στὴν ὀργανωτικὴ δομὴ τοῦ Π.Σ.Ε. Ὅμως, εἶχε ἀντιληφθῇ τὸ δικαίωμα τοῦ Π.Σ.Ε. νὰ ἀσκῇ ἐξουσία ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ γνώμη τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Παραπονιόταν ὅτι παραμεριζόταν πρὸς χάρη ἄλλων ὀρθοδόξων, οἱ ὁποῖοι ἀνταποκρίνονταν περισσότερο στίς ἀπαιτήσεις τοῦ Π.Σ.Ε. Ὁ π. Γεώργιος συνεχῶς παραπονιόταν ὅτι τὸ Π.Σ.Ε. ὑφίστατο μιάν ἀλλαγὴ, τὴν ὁποία ἀπέδιδε στὴν ἰδρυματοποίησή του καὶ στό ὅτι στεγαζόταν στό νέο του κεντρικὸ κτίριο στὴ Γενεύη. Τό ὅτι τὸ Π.Σ.Ε. ἔχει ἀλλάξει, ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι τὸ προσφιλές θέμα ὀρισμένων καθηγητῶν μέχρι σήμερα» (Ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 395).

Τὸ ἄλλο κείμενο διασώζεται ἀπὸ τὸν π. Γεώργιο Μεταλληνό. Πρόκειται γιὰ ἓνα γραπτὸ σημείωμα τοῦ Ρωμανίδη πού ἀπέστειλε σέ ἐκεῖνον, ὅπως καὶ σέ ἄλλους τὴν 27 Ἰανουαρίου 2000, λίγο πρὶν τὴν κοίμησή του, στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα, στό ὁποῖο φαίνεται ἡ τελικὴ γνώμη τοῦ Φλωρόφσκι γιὰ τὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση καὶ τὸ

Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν. Γράφει ὁ Ρωμανίδης, σέ μετάφραση:

«Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκι ἦταν ὁ κύριος Ὁρθόδοξος ἐκπρόσωπος στό Πίστη καί Τάξη πρὶν αὐτό γίνει τμῆμα τοῦ Παγκόσμιου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν τό 1948. Βεβαίως ἡ προσέγγισή του στό Διάλογο μέ τούς Προτεστάντες καί τούς Ἀγγλικανούς ἦταν πάντοτε ἡ ἀνάγκη γιά στροφή στήν Ἀγία Γραφή, ὅπως τήν ἐρμήνευσαν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τόσο πρὶν ὅσο καί κατά τή διάρκεια τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, οἱ ὁποῖοι ἦταν καί εἶναι μέχρι σήμερα τό θεμέλιο τῆς ζωντανῆς Ὁρθόδοξης Παράδοσης τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ὡστόσο, στήν πραγματικότητα, οἱ Προτεστάντες καί οἱ Ἀγγλικανοί δέν πείστηκαν ποτέ. Ὁ Φλωρόφσκι παρερμήνευσε τήν εὐγένειά τους ὡς ἀληθινή δέσμευση νά μελετήσουν τούς Πατέρες ὡς κλειδί γιά τήν ἔνωση. Ἐπειτα ἐμφανίστηκε ὁ Νίκος Νησιώτης ὡς συμμαθητής Προτεστάντων σέ τάξεις πού μελετοῦσαν τό λεγόμενο ὑπαρξισμό τοῦ Κάρλ Μπάρτ καί τοῦ Ἐμιλ Μπροῦνερ. Μερικοί ἀπό αὐτούς ἔγιναν ἡγέτες στό ΠΣΕ καί εἶχαν πειστεῖ ὅτι ὁ Νησιώτης, καί ὄχι ὁ Φλωρόφσκι, ἀποτελεῖ τό κλειδί γιά τήν προσέγγιση ἀνάμεσα στίς Προτεστάντικές καί στήν Ὁρθόδοξη παράδοση, καί αὐτή μπορούσε ἴσως νά ὁδηγήσει ἀκόμη καί στήν ἔνωση γιά τήν ὁποία εἶχε ἰδρυθεῖ τό ΠΣΕ» (Γεωργίου Μεταλληνοῦ, Πρωτοπρεσβύτερος π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2003, σελ. 127).

3. Ἐπέκταση τοῦ ἔργου τοῦ Φλωρόφσκι

Ὁ Ρωμανίδης ἦταν, ὅπως ἔλεγε ὁ ἴδιος ὁ Φλωρόφσκι, «ὁ ὀξυνούστερος» μαθητής του, ὁ ὁποῖος ἀφομοίωσε πλήρως τήν διδασκαλία τοῦ διδα-σκάλου του, καί γι' αὐτό προχώρησε καί πιό πέρα, ἀφοῦ σέ μερικά σημεῖα ἔκανε αὐτό πού θά μπορούσε νά κάνη ὁ Φλωρόφσκι, ὁ ὁποῖος τά εἶχε ἐντοπίσει.

Θά τονίσω μερικά σημεῖα στά ὁποῖα φαίνεται πῶς ὁ Ρωμα-νίδης ἐπεξέτεινε τήν σκέψη καί τό ἔργο τοῦ Φλωρόφσκι.

Ὅταν διαβάζουμε τά κείμενα πού μᾶς ἄφησε ὡς θεολογική κληρονομιά ὁ Φλωρόφσκι παρατηροῦμε ὅτι, μεταξύ τῶν ἄλλων, εἶχε ἐπισημάνει τρία βασικά σημεῖα. Τό πρῶτον ὅτι συνέδεε στενά τήν θεολογία μέ τήν ἱστορία, δέν μπορεῖ, δηλαδή, νά δῇ κανεῖς τήν θεολογία ἔξω ἀπό τήν ἱστορική πραγματικότητα. Τό δεύτερον σημεῖο εἶναι ὅτι τόνιζε τήν ἐπιστροφή στούς Πατέρας, καί μέ αὐτό ἔκρινε τήν σχολαστική καί ρωσική θεολογία, καί ἔβλεπε τήν «ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν» στήν ἐπιστροφή στούς Πατέρας τῆς πρώτης χιλιετίας καί κυρίως στήν διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅπως ἐρμηνεύεται ἀπό τούς Πατέρας

τῆς Ἐκκλησίας. Τό τρίτο σημεῖο εἶναι ὅτι ἔκανε ἰσχυρή κριτική στήν ρωσική θεολογία πού συνδέθηκε μέ τήν φιλοσοφία καί ἀποδεσμεύθηκε ἀπό τούς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας. Τό κείμενό του «Οἱ δρόμοι τῆς ρωσικῆς θεολογίας» καί ἡ ἀντίκρουση τῆς θεωρίας τῆς «σοφιολογίας» τοῦ Μπουλγκάκωφ εἶναι ἐνδεικτικά. Καί τό τέταρτο σημεῖο εἶναι ὅτι ἔκανε λόγο γιά τήν «νεοπατερική σύνθεση», ὅτι, δηλαδή, πρέπει νά δοῦμε ὅλη αὐτήν τήν ἐκκλησιαστική πατερική κληρονομιά μέσα ἀπό τούς Πατέρας τῆς δεύτερης χιλιετίας, τόν ἅγιο Συμεών τόν Νέο Θεολόγο, τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ καί τήν Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν.

Ὁ Ρωμανίδης στηρίχθηκε πάνω σέ αὐτές τίς βάσεις καί προχώρησε πιό πέρα.

Πρῶτον, ἡ σύνδεση μεταξύ θεολογίας καί ἱστορίας ἀπέβη βασικό σημεῖο τῆς ἐργασίας του, ἀφοῦ ἀνέπτυξε ἱστορικά θέματα, ὅπως τό περιεχόμενο τῆς Ρωμηοσύνης, πού εἶναι τό ἱστορικό ὑπόβαθρο τῆς Ὁρθοδόξου θεολογίας. Τά σχετικά μέ τήν Ρωμανία-Ρωμηοσύνη τά τεκμηρίωσε ὁ ἴδιος μέ τήν βιβλιογραφία καί τίς παραπομπές στό βιβλίο του «Ρωμηοσύνη, Ρωμανία, Ρούμελη» (Ἰ. Ρωμανίδης, Ρωμηοσύνη, Ρωμανία, Ρούμελη, ἐκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, ἐκδ. β' 1982). Ἐπίσης τά γραφόμενά του ἐπιβεβαιώθηκαν ἀπό μεταγενέστερες μελέτες τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου π. Γεωργίου Μεταλληνοῦ (Ἐνδεικτικά βιβλία του: π. Γεωργίου Δ. Μεταλληνοῦ, Ὁρθοδοξία καί Ἑλληνικότητα, Ἐκδ. Μήνυμα, β' ἐκδοση ἐπαυξημένη, Ἀθήνα 1992 καί π. Γεωργίου Δ. Μεταλληνοῦ, Ὁ λαός τοῦ Θεοῦ, Ἱστορικά καί Θεολογικά τοῦ Ρωμαϊκοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2015), τοῦ Ἀναστασίου Φιλίππιδη (Ἀναστασίου Φιλίππιδη, Ρωμηοσύνη ἢ Βαρβαρότητα, Οἱ ἱστορικές ρίζες τῆς μακραίωνης σύγκρουσης Ἑλληνισμοῦ καί Δύσης, ἐκδ. Ἰ.Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, γ' ἐκδ. 2007, καί Ἀναστασίου Φιλίππιδη, Ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης ὡς ἱστορικός, εἰς π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, τό ἔργο καί ἡ διδασκαλία του, Πρακτικά Ἡμερίδος καί Θεολογικές-Ἱστορικές Μελέτες, ἐκδ. Ἰ.Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας) 2014) καί Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἀγίου Βλασίου Ἱεροθέου κ.ἁ. (Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἀγίου Βλασίου Ἱεροθέου, Γέννημα καί θρέμμα Ρωμηοί, ἐκδ. Ἰ.Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας) ἐκδ. β', 2000, καί Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἀγίου Βλασίου Ἱεροθέου, Παλαιά καί Νέα Ρώμη, Ὁρθόδοξη καί Δυτική Παράδοση, Ἰ.Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), ἐκδ. β', 2016).

Ἀκόμη, τόν ὁδήγησε νά ἀναπτύξῃ τήν θεωρία γιά τά ἄκτιστα ρήματα καί τά κτιστά ρήματα καί νοήματα, δηλαδή πῶς ἡ θεοπτία πού γίνεται μέ ἄρρητα ρήματα μεταφέρεται μέ ὅρους πού συναντᾶμε στήν κτιστή ἱστορική πραγματικότητα.

Δεύτερον, εἶδε τήν «ἔνωση τῶν Ἐκκλη-σιῶν» ὅχι μόνον στήν ἐπιστροφή στους Προφῆτες, Ἀπο-στόλους καί Πατέρας, ἀλλά καί στήν καταδίκη τῆς Φραγκο-λατινικῆς θεολογίας, δηλαδή τῆς σχολαστικῆς θεολογίας, πού εἰσήχθη μέ

τόν Καρλο-μάγνο, ὁ ὁποῖος διαφοροποιήθηκε ἀπὸ τὴν Ρωμανία.

Τρίτον, εἶδε τὴν ρωσικὴ ἀπόκλιση τῆς ρωσικῆς θεολογίας ἀπὸ τὴν πατερικὴ θεολογία καὶ ἄσκησε αὐστηρὴ κριτικὴ στὴν λανθασμένη ἐρμηνεία τῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, πού ἔγινε ἀπὸ ρώσους θεολόγους, ἀλλὰ καὶ στὴν λεγόμενη ρωσικὴ εὐσέβεια. Καὶ τέταρτον, τὴν «νεοπατερικὴ σύνθεση» τὴν εἶδε μέσα ἀπὸ τὸν ὀρθόδοξο ἡσυχασμό, τὴν φιλοκαλικὴ παράδοση, ὡς κάθαρση, φωτισμό καὶ θέωση, μέσα καὶ ἀπὸ τοὺς νέους ἡσυχαστὲς Πατέρες.

Ἔτσι, ὁ Ρωμανίδης ὄχι μόνον ἀφομοίωσε δημιουργικὰ καὶ ἐπεξέτεινε ἀκόμη περισσότερο τὶς θεολογικὲς θέσεις τοῦ Φλωρόφσκι, ἀλλὰ τὶς ἔκανε πιὸ λαμπερές, ἀφοῦ τὶς πέρασε μέσα ἀπὸ τὴν ἡσυχαστικὴ-φιλοκαλικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποία εἶχε ἐντοπίσει ὁ Φλωρόφσκι.

Γιὰ νὰ περατώσω αὐτὴν τὴν εἰσήγηση θὰ ἤθελα νὰ παρα-θέσω δύο ἀποσπάσματα ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς πού ἀπέστειλε ὁ Ρωμανίδης στὸν Φλωρόφσκι.

Τὸ πρῶτο ἀπόσπασμα προέρχεται ἀπὸ ἐπιστολὴ πού ὁ Ρωμανίδης ἀπέστειλε στὸν Φλωρόφσκι τὴν 14ῃ Ἀπριλίου 1966, ὅταν ἔμαθε ὅτι θὰ ἀποχωροῦσε ἀπὸ τὸ Χάρβαρντ.

«Τελειώνω τὴν διδακτορικὴ μου διατριβὴ στὸ Harvard, ἀλλὰ δὲν σκοπεύω νὰ τὴν ὑποβάλω γιὰ κάποιο πτυχίο. Θὰ τὴν δημοσιεύσω ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ γρήγορα μὲ τὶς ἀρμόζουσες εὐχαριστίες σὲ ἐσᾶς ὡς σύμβουλο-καθηγητὴ. Εἶναι σημαντικό τώρα νὰ συνεχίσω τὴν σταδιοδρομία μου ἀρκούμενος στὸ ὀρθόδοξο διδακτορικὸ μου. Οἱ ἀνόητοι στὸν Τίμιο Σταυρὸ καὶ ἄλλοῦ πρέπει νὰ μάθουν ὅτι δὲν χρειάζεται ἀγγλο-σαξονικὸ διδακτορικὸ γιὰ νὰ εἶναι κάποιος ὀρθόδοξος θεολόγος» (Μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἱεροθέου, π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, ἕνας κορυφαῖος..., ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 152).

Τὸ δεύτερο ἀπόσπασμα προέρχεται ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ στὸν Φλωρόφσκι τὴν 11 Μαΐου 1958. Γράφει:

«Δυστυχῶς ἐμεῖς οἱ σύγχρονοι Ὀρθόδοξοι ἔχουμε χάσει ἐντελῶς τὸ νόημα τῆς διάκρισης μεταξὺ αἵρεσης καὶ Ὀρθοδοξίας, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἔχουμε διαζεύξει τὴν θεολογία ἀπὸ τὴν εὐσέβεια καὶ προσπαθοῦμε νὰ γίνουμε εὐσεβεῖς χωρὶς τὴν καθοδήγηση τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος, καὶ ἔτσι ἔχει καταστῇ ἐφικτὸ ἄνθρωποι μὲ ἀσυνείδητες αἰρετικὲς προϋποθέσεις νὰ ὀρίζουν τὸ ὑπόδειγμα τῆς σύγχρονης ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ἰδιαίτερα σὲ αὐτὴ τὴν χώρα. Σὲ αὐτὴν τὴν κατάσταση ἀντιμετωπίζει κάποιος τόσα πολλὰ προβλήματα. Πρέπει νὰ γυρίσῃ τὴν πλάτη καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ στοὺς πλαστογράφους τοῦ ὀρθοδόξου πνεύματος νὰ συνεχίσουν τὸ ἔργο τους φθείροντας τὶς παραδόσεις μας ἢ νὰ πολεμήσῃ μέχρι τὸ τέλος. Φυσικὰ

καὶ πρέπει νὰ πολεμήσῃ, ἀλλὰ πῶς καὶ μὲ τὴν βοήθεια τοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴν τοῦ Κυρίου;

Οἱ Ὁρθόδοξοι σήμερα δὲν εἶναι ἱκανοποιημένοι μὲ τὰ μέσα τῆς σωτηρίας ποὺ τοὺς ἔδωσε ὁ Ἰδιος ὁ Κύριος καὶ προσπαθοῦν νὰ ἐφεύρουν καινούριους καὶ πιὸ βολικοὺς τρόπους. Ἀντὶ νὰ ἀποδέχωνται αὐτὸ ποὺ ἔχει κάνει γι' αὐτοὺς ὁ Κύριος, λένε στὸν Θεὸ τί θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε κάνει, καὶ μάλιστα προσπαθοῦν νὰ κάνουν τὴν δουλειὰ τοῦ Θεοῦ μὲ πολὺ καλὺτερο τρόπο, ἔτσι νομίζουν, ἀπὸ ὅ,τι θὰ ἔκανε ὁ Θεός» (Ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 130-131).

Ὁ Ρωμανίδης ἦταν πράγματι ἓνας ἄξιος μαθητὴς τοῦ μεγάλου Φλωρόφσκι ποὺ συνέχισε τὸ ἔργο του, γι' αὐτὸ καὶ αὐτὸς ἔγινε μέγας καὶ ἄξιος θεολόγος. Αὐτὸ τὸ ἀπέδειξε καὶ στὴν πράξη, γιατί ὅταν οἱ ὑπεύθυνοι τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἀπέλυσαν ἀπὸ καθηγητὴ τὸν Φλωρόφσκι, τότε ὁ Ρωμανίδης διαμαρτυρόμενος παραιτήθηκε καὶ ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴν θέση τοῦ καθηγητοῦ, πράγμα ποὺ τοῦ κόστισε ἀκόμη καὶ οἰκονομικά (Ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 152). Ὁ ἴδιος σὲ μιὰ ἐπιστολὴ του γράφει: «Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ-ἀρχὴ τῆς σταδιοδρομίας μου ἔχω ταυτισθῇ μὲ τὸν Φλωρόφσκι» (π. Γεωργίου Μεταλληνοῦ, Πρωτοπρεσβύτερος π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, ἔνθ. ἄνωτ. σελ. 127).

Τελικά, ἔχουν καὶ οἱ δύο μιὰ ἀντίστροφη πορεία μὲ τὴν ἰδίαν ἀντίδραση. Ὁ Φλωρόφσκι ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, ἀπὸ τὴν Ὁδησσό, μὲ βάση τὴν θεολογία ποὺ γνώρισε στὴν λατρεία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀντέδρασε στὴν ρωσικὴ θεολογία ποὺ συνάντησε στό Παρίσι, καθὼς ἐπίσης προσπάθησε νὰ μεταφέρῃ τὴν Ὁρθό-δοξη θεολογία στὴν Δύση. Ἀντίθετα, ὁ Ρωμανίδης ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Δύση-Ἀμερικὴ μὲ τίς γερές θεολογικὲς σπουδὲς ποὺ ἔκανε καὶ τὴν ἡσυχαστικὴ παράδοση τῆς μητέρας του καὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, εἰδικότερα τοῦ Γέροντος Ἰωσήφ τοῦ Ἡσυχαστῆ, γιὰ νὰ μεταβῇ στό Παρίσι καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἀντιδράσῃ στὴν δυτικὴ θεολογία ποὺ συνάντησε ἐδῶ στὴν Ἀνατολή.

Ἦταν πράγματι δύο Ὁρθόδοξοι μεγάλοι καὶ παγκόσμιοι θεολόγοι, ποὺ ἐξέφρασαν τὴν ἀληθινὴ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας.-